

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

CİLT : XXXIX

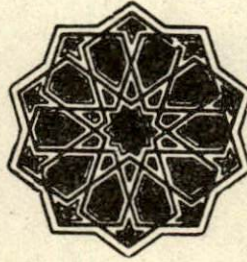

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

CİLT : XXXIX

*Bu Dergide Yayınlanan makalelerin her türlü sorumluluğu yazarlarına
aittir.*

ISBN: 975 - 482 - 472 - X

ISSN: 1301 - 0522

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ - 1999

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Prof. Dr. Beyza BİLGİN <i>Mezhepler ve Dinler Arası Eğitim ve İşbirliği</i>	1
Prof. Dr. Sabri HİZMETLİ <i>Genel Olarak Râşid Halifeler Dönemi Olayları; Sonuçları ve Etkileri</i>	27
Prof. Dr. Nesimi YAZICI <i>Tanzimat Döneminde Ekonomi Basını "Takvim-i Ticaret"</i>	55
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ <i>Din-Felsefe Etkileşimi</i>	69
Doç. Dr. Şevki SAKA <i>Türkçe Kur'an mı?</i>	79
Doç. Dr. Ethem CEBECİOĞLU <i>Şemseddin-i Tebrizî'nin Kur'ân-ı Kerim Ayetlerine Getirdiği Bazı İşarî Yorumlar</i>	107
Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR <i>Endülüs'de Bir Emevi Mehdisi</i>	115
Doç. Dr. İsmail Hakkı ÜNAL <i>İslam Kültüründe Kırk Hadis Geleneği ve Şeyh Hâmid-i Veli'nin Hadîs-i Erbeîn Şerhi</i>	137
Doç. Dr. İrfan AYCAN <i>Emeviler Dönemi İç Siyasi Gelişmeleri</i>	147
Doç. Dr. Şamil DAĞCI <i>İslam Aile Hukukunda Evlenme Engelleri I (Devamlı Evlenme Engelleri)</i>	175
Doç. Dr. Sönmez KUTLU <i>İlk Mürciî Metinler: İcra Kasidesi (I) ve İrcâ Kasidesi (II)</i>	239
Yrd. Doç. Dr. Ruhi KALENDER <i>XV. Yüzyıla Kadar Arap, İnan ve Türk Musikisinin Kısa Tarihçesi</i>	253
Yrd. Doç. Dr. Sabri ERDEM <i>Kur'an'ın Anlaşılması Üzerine</i>	273
Dr. Mehmet Emin ÖZAFŞAR <i>Rivâyet İlimlerinde Eser Karfızması ve Müslim'in el-Lâmiu's Sahîh'i</i>	287
Dr. Mehmet GÖRMEZ <i>Gazâli Felsefesinde Varlık Mertebeleri Bakımından Hadislerin Anlaşılması ve Yorumlanması</i>	357

Dr. Gülay CEZAYIRLI		
	<i>"Şehir Bütün Bağları Çözer" Sözü'nün Düşündürdükleri</i>	369
Dr. Bayram AKDOĞAN		
	<i>Bazı Ayet ve Hadisler Doğrultusunda İslam Açısından Musikî Sanatının Değerlendirilmesi</i>	379
Dr. Seyfettin ERŞAHİN		
	<i>Kırgızların İslamlaşması Üzerine Bazı Mülahazalar</i>	393
Dr. Ahmet Hikmet EROĞLU		
	<i>Ekmek-Şarap Ayini (Evharistiya) Konusunda Katolikler ve Protestanlar Arasındaki Anlayış Farklılıkları</i>	439
Dr. Bünyamin ERUL		
	<i>Sahabe Döneminde "Tekzib" Olgusu ve Tekzibin Mahiyeti</i>	455
Dr. Recai DOĞAN		
	<i>Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din eğitimi Açısından Hutbeler</i>	491
Dr. Mustafa AŞKAR		
	<i>Bir Türk Tarikatı Olarak: Halvetiyye'nin Tarihî Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili</i>	535
Dr. Hasan KURT		
	<i>Orta Asya'da Peygamber Ailesinden Bir Sahabi: Kusem B. Abbas</i>	565
Ar. Gör. Zülfikar GÜNGÖR		
	<i>Tahirü'l-Mevlevî'nin "Hallâc-Mansûr'a Dâir" Risalesi</i>	581
Ar. Gör. Nurullah ALTAŞ		
	<i>Hastanelerde Dini Danışmanlık Hizmetleri (Türkiye Uygulaması Üzerine DeneySEL Bir Araştırma)</i>	599
Ar. Gör. Osman AYDINLI		
	<i>Dınar B. Amr ve Mu'tezile'nin Teşekkül Sürecindeki Yeri</i>	661
Ar. Gör. Eyüp BAŞ		
	<i>İbn Asâkir ve Tarihi Dimeşk'i Üzerine</i>	691
KİTAP TANITIMI		
Dr. Abdurrahman ACAR		
	<i>Abdülmeccid Ebu'l-Fütuh Bedevî</i>	707
Ar. Gör. Eyüp BAŞ		
	<i>Thomas Walker ARNOLD, İntişâr-ı İslam Tarihi</i>	715
Ar. Gör. Murat AKARSAU		
	<i>Doç. Dr. İbrahim SARIÇAM, "Emevî Hâşimî İlişkileri, (İslam Öncesinden Abbâsîlere Kadar)</i>	725
ÇEVİRİLER		
Dr. Abdulvahid Zennun TAHA (Çeviren: Ar. Gör. Mustafa HİZMETLİ)		
	<i>Endülüsde Arap Tarih Yazıcılığının Doğuşu</i>	731

ORTA ASYA'DA PEYGAMBER AİLESİNDEN BİR SAHABÎ KUSEM B. ABBAS

Dr. Hasan KURT

Kusem b. Abbas tarihin tozlu sayfaları arasında kalmış, hakkında pek fazla bilgi bulunmayan bir sahabidir. Halbuki bu zat, Türklerin anayurdu Orta Asya'nın bağrında yattığına inanılan ve bölge halkı tarafından çok sevilen bir kişidir. O aynı zamanda Hz. Peygamber (s.a.s.)'in yakınlarından. Buna rağmen, onunla ilgili bir çalışmaya rastlayamamaktayız. Bu durum muhtemelen hakkında kaynaklarda oldukça dağınık ve az bilgi bulunmasından kaynaklanmaktadır. Biz de özellikle tarihimiz açısından önem taşıyan ve anayurtta oldukça büyük ilgi gören Kusem b. Abbas'ın hayatını incelemeyi gerekli gördük. Böylece onu halk arasında anlatılagelen efsanevi şahsiyetinden öte, tarihi kişiliği ile tanıma imkanına sahip olacağız.

1. Ailesi, Doğumu, Çocukluğu ve Gençliği

Kusem, Resulüllah (s.a.s.)'in amcası Abbas'ın oğludur. Annesi Lübâbe¹ bt. Hâris el-Hilâliyye olup, Hz. Muhammed (s.a.s.)'in hanımı Meymûne'nin kızkardeşidir². Bu durum Kusem b. Abbas'ın Hz. Muhammed (s.a.s.) ile hem baba, hem de anne tarafından akraba olduğunu göstermektedir. Ayrıca kaynaklarda Hz. Hatice (r.a.)'den sonra İslâm'ı kabul eden ilk kadının Kusem'in annesi olduğu belirtilmektedir³.

1. Halife b. Hayyât, Kusem'in annesinin adını Lübâbetü's-Suğrâ şeklinde kaydetmektedir. Bkz. Halife b. Hayyât, *Kitâbu't-Tabakât*, thk. Süheyl Zekkâr, Beyrut, 1993, 29.
2. Belâzûrî, *Ensâbu'l-Eşraf*, thk. Muhammed Hamîdullah, Mısır, 1959, I, 446 vd.; İbn Kuteybe, *el-Maârif*, thk. Servet Ukkâşe, Kahire, trz. 121; Ömer en-Neseî, *el-Kand fî Zikri Ulemâi Semerkand*, tkd. Nazar Muhammed el-Faryâbî, el-Memleketü'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye, 1991, 529.
3. İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, thk. ve tdk. Muhammed İbrahim el-Benna, Muhammed Ahmed Âşûr, Mahmud Abdulvâhib Fâid, Dâru's-Şa'b, trz., IV, 392; Zehebî, *Tarîhu'l-İslâm*, thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî, Beyrut, 1989, IV, 287, *Siyer-i A'lâmi'n-Nübela*, thk. Muhammed Naîm, Me'mun Sâğırıcı, Beyrut, 1985, III, 440.

Dedesi Abdülmuttalib'in de onunla aynı adı taşıyan bir oğlu bulunmaktaydı⁴. Kusem b. Abbas'ın, adını bu amcasından almış olması muhtemeldir. Fadl, Abdullah, Ubeydullah, Ma'bed, Ma'ruf, Abdurrahman ve Ümmü Habîb onun anne ve baba bir kardeşleridir⁵. Temmâm, Kesîr, Hâris, Safiyye, Âmine veya Ümeyne ise farklı annelerden doğan kardeşleridir. Bunlardan Ubeydullah, Kesîr, Temmâm gibi Kusem'in de soyu devam etmemiştir.

Hz. Muhammed (s.a.s.)'in torunu Hüseyin (r.a.), Kusem'in annesi Lübâbe tarafından emzirildiği için onun süt kardeşidir⁶. İbn Hacer, *el-İsâbe* adlı eserinde Kusem'in süt kardeşini Hasan, *Tehzîbü't-Tehzîb* adlı eserinde ise Hüseyin olarak kaydetmektedir⁷. Bu nedenle ikinci eserindeki bilgi diğer kaynaklarca da teyit edildiği için birincisinde geçen ifadenin baskı veya istinsah hatası olması kuvvetle muhtemeldir. Kusem b. Abbas'ın doğum tarihi kaynaklarda yer almamaktadır. Fakat Hz. Hüseyin süt kardeşi olduğuna göre, onun doğum tarihinden hareketle Kusem'in yaklaşık olarak ne zaman doğduğunu tespit edebiliriz. Şöyle ki, Hz. Hüseyin'in doğum tarihi olan 5 Şaban 4/11 Ocak 626'yı⁸ aynı zamanda Kusem için de yaklaşık olarak kabul edebiliriz.

Babası Abbas, onu çok sever ve çocukken şöyle diyerek oynatırdı:

يا قثم يا قثم، يا ذا الأنف الأشم، يا شبية ذي الكرم

“Kusem, Kusem, yiğit burunlu, akıllı ve cömert Kusem”⁹.

Onu Hz. Peygamber (s.a.s.) de severdi. O, bir defasında Arafat'tan dönerken bineğinin arkasına ağabeyi Fadl'ı, önüne ise Kusem'i bindirmişti. Yine bir gün Kusem, çocuklarla oynadığı sırada buradan geçen Hz. Pey-

4. Belâzûrî, *Ensâbu'l-Eşraf*, I, 90; Kalkaşandî, *Subhu'l-A'sâ fi Sinâati'l-İnşâ*, Şerh ve tlk. Muhammed Hüseyin Şemseddin, Beyrut, 1987, I, 413.
5. Belâzûrî, *Ensâbu'l-Eşraf*, I, 446 vd.
6. Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî, *Kitâbu Nesebi Kureys*, tsh. ve tlk. E. Levi Provençal, Kahire, trz., 25-28; Belâzûrî, *Ensâbu'l-Eşraf*, thk. Abdülaziz ed-Dûrî, Mısır, 1978, III, 22, 65; Ömer en-Neseî, 529; İbn Hazm el-Endelûsî, *Cemheretü Ensâbi'l-Arab*, Beyrut, 1983, 18; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, IV, 288, *Siyeri A'lâmi'n-Nübelâ*, III, 440; Nevevî, *Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Lugât*, Mısır, trz., I:2/59.
7. Bkz. İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe*, Beyrut, trz., III, 218, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Beyrut, 1326, VIII, 362.
8. Taberî, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mülûk*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Kahire, trz., II, 555; Zehebî, *Siyeri A'lâmi'n-Nübelâ*, III, 280.
9. İbn Sa'd, *Şيبة* kelimesinin yerinde *شبه*, Belâzûrî ve Zehebî ise *شبيه* kelimesini kullanmıştır. Bu durumda buradan “cömert yapılı” anlamı çıkmaktadır. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Beyrut, 1985, IV, 17; Belâzûrî, *Ensâbu'l-Eşraf*, III, 65; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, II, 438.

gamber (s.a.s.) diğer çocuklardan, kardeşi Ubeydullah'ı bineğinin önüne, onu da arkasına bindirmesini rica etti¹⁰.

Abdullah b. Abbas'a dayandırılan bir rivayette Kusem, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in cesedinin yıkanması esnasında onu sağa sola çeviren ve defin işlemleri sırasında mezarına inenlerden birisi, hatta oradan en son çıkan kişi olarak nakledilmektedir¹¹. Fakat bir diğer kaynakta Abdullah b. Abbas'ın, mezardan en son çıkan kişinin Kusem olduğuna itiraz ettiği belirtilmektedir¹². Birbiriyle çelişen bu iki rivayetten sadece birisinin doğru olması mümkündür. Bu nedenle yukarıda belirttiğimiz gibi Kusem yaklaşık olarak 4/626 yılında doğmuş olduğuna göre, Hz. Muhammed (s.a.s.) vefat ettiğinde (Rebiülevvel 11) 7 yaşında bulunmaktadır. Bu durumda onun Hz. Muhammed (s.a.s.)'in cesedini sağa sola çeviren ve mezarına inenler arasında yer alması pek mümkün görünmemektedir. Böyle bir kaanat onun Hz. Peygamber'e yakınlığından kaynaklanmış olabilir.

Yine amcasının oğlu Hz. Ali, kardeşleri Abdullah ve Ubeydullah ile birlikte onun, babası Abbas'ın cenazesini yıkayan ve mezarına inenler arasında yer aldığı nakledilmektedir¹³. Abbas b. Abdülmuttalib 32/653 yılında vefat ettiğine göre¹⁴, bu dönemde yaklaşık 28 yaşında bulunan Kusem'in, mezara inenler arasında bulunması mümkündür.

Nevevî, bazı kimselerin Kusem'i tâbiünden zannettiğini belirtmektedir. Onun da belirttiği gibi bu doğru değildir. Kusem, en son sahabidir. Belâzûrî en son sahabînin Kusem'in kardeşi Temmâm, İbn Hişâm ise, Muğîre b. Şu'be olduğu yönünde bir rivayet nakletmektedir¹⁵. Fakat her halukarda onun bir sahabî olduğu kaynakların verdiği bilgilerden anlaşılmaktadır.

2. Valiliği ve Hac Emirliği

Kusem b. Abbas, Hz. Ali'yi çok sever ve onu kendine tercih ederdi. Kusem'e "sizler dururken, neden Ali halife oldu?" diye sorulunca, onun bu işe daha layık bulunduğu ve babası Abbas'tan daha önce İslâm dinini

10. Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, Beyrut, trz., VII, 194; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 205; Ömer en-Neseî, 529; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe*, III, 219.

11. Belâzûrî, *Ensâbu'l-Esrâf*, I, 569, 577; İbn Hişâm, *es-Sîyretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekâ, İbrahim el-Ebyârî, Abdulhafîz eş-Şiblî, Beyrut, trz. IV, 312 vd.; Taberî, III, 211 vdd.; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb fi Ahbâri men Zeheb*, Kahire, 1358, I, 61; İbn Sa'd, II, 291.

12. El-Kurtubî el-Mâlikî, *el-İstâb*, Beyrut, trz., III, 262.

13. Belâzûrî, *Ensâbu'l-Esrâf*, III, 22; İbn Sa'd, IV, 33; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târîh*, Beyrut, 1965, II, 332.

14. Taberî, IV, 307.

15. Belâzûrî, *Ensâbu'l-Esrâf*, I, 578; İbn Hişâm, IV, 315; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe*, III, 218, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VIII, 362; Nevevî, I:2/59.

kabul ettiği cevabını verirdi. Hatta Kusem, Resulullah (s.a.s.)'in yanında onun, babası Abbas'ın sahip olamadığı önemli bir konuma sahip bulunduğunu belirtmiştir¹⁶. Kusem ile Hz. Ali arasındaki bu samimi ilişki onun hilafeti döneminde çok belirgin biçimde görülmektedir.

Hz. Ali, 36/656 yılında Kusem'i Medine valisi tayin etmiştir¹⁷. O bu sırada 32 yaşlarında bulunmaktadır. İbn Hacer, Hz. Ali'nin şehadetine kadar Kusem'in Medine valisi olarak görev yaptığı yönünde bir rivayet nakletmektedir. Fakat onun da belirttiği gibi, bu rivayet zayıftır¹⁸.

Kusem çok kısa bir süre, belki bir iki ay kadar Medine valiliği yaptıktan sonra, Hz. Ali tarafından aynı yıl Ebû Katâde el-Ensârî'nin yerine Mekke valisi atanmıştır. Bu atama işlemi Hz. Ali'nin Cemel Vak'ası öncesinde Hz. Âişe, Talha b. Ubeydullah ve Zübeyr b. Avvâm'ın Hz. Osman (r.a.)'ın kanını talep etmek için Basra'da bir eylem girişiminde bulunduğu sırada gerçekleşmiştir¹⁹. Hem bu hadise, hem de Abdullah b. Âmir'in Mekke'de etkinlik kazanması Ebû Katâde el-Ensârî döneminde meydana gelmişti. Bu nedenle Hz. Ali, Ebû Katâde'yi azlederek yerine Kusem b. Abbas'ı atamıştır²⁰. Kusem'in, Taif'in de bağlı bulunduğu, Mekke valiliği Muaviye tarafından 42/662 yılında buraya Halid b. el-Âs'ın tayin edilmesine kadar devam etmiştir²¹. Bu sırada o, 38 yaşlarında idi.

Hz. Ali, Kusem'i Mekke valisi tayin ettiğinde ona bir mektup yazmıştı. Bu mektupta o, Kusem'den hac emirliği yapmasını, Allah'ın geçmiş kavimleri nasıl cezalandırdığını halka hatırlatmasını, gece-gündüz onların meselelerini halletmek için vazifesine devam etmesini, herhangi bir konuda görüş soranlara cevap vermesini, bilgiden yoksun olan Mekkelileri aydınlatmasını, "*İster mukîm, ister misafir hacı olsun, bütün insanlar için onu eşit kıldık.*"²² ayetinden dolayı, şehrin sakinlerinden vergi almamasını istemektedir²³.

16. İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, IV, 392.

17. Taberî, IV, 445; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, III, 204, 222; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Funûni'l-Edeb*, thk. Muhammed Rif'at Fethullah ve İbrahim Mustafa, Kahire, 1975, XX, 26; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, IV, 288; Nevevî, I:2/59; İbn Hazm el-Endelüsî, 18.

18. İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VIII, 362.

19. Taberî, IV, 455; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, III, 222; Nüveyrî, XX, 42.

20. Abdülhalik Bakır, *Hz. Ali Dönemi*, Ankara, 1991, 58.

21. Taberî, V, 92, 132, 155, 172; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, III, 350, 374, 378, 398; Belâzûrî, *Ensâbu'l-Esrâf*, III, 65; Halife b. Hayyat, *Târih*, Beyrut, 1993, 152; Ya'kûbî, *Tarih*, Beyrut, 1992, II, 179; El-Kurtubî el-Mâlikî, III, 363 vd.

22. Hacc Sûresi, 25.

23. Ömer en-Neseffî, 531.

Kusem b. Abbas'ın hac emirliği yapıp yapmadığı veya yaptıysa bunun hangi yıllarda gerçekleştiği konusu ile ilgili bilgiler kaynaklarımızda bir hayli karışık vaziyettedir. Muhammed b. Habîb, Kusem'in 38/659 yılında hac emirliği yaptığı hakkında zayıf kabul ettiği sadece bir rivayet nakletmektedir²⁴. Bu durumda ona göre, sözkonusu yılda dahi Kusem'in hac emirliği yapmış olma ihtimali zayıftır. Ya'kûbî ise, Kusem b. Abbas'ın 37/658 yılında hac emirliği yaptığını, 38/659 yılında ise bu görevi Ubeydullah b. Abbas'ın yürüttüğünü kaydetmektedir²⁵. Bunların dışındaki kaynakların önemli kısmı, Kusem'in 38/659 yılında hac emirliği yaptığını vurgulamaktadır²⁶.

Belâzûrî'ye gelince o, Kusem'in Hz. Ali tarafından 39/660 yılında hac emirliğine tayin edildiğini nakletmektedir²⁷. Fakat onun naklettiği bu rivayet, yukarıda kaydettiklerimizden farklı gözükmemekte ve Kusem'in ikinci defa hac emiri olarak atandığı ihtimali ortaya çıkmaktadır. Belâzûrî, Kusem'in bu tayinini, Muaviye'nin Yezid b. Şecere er-Rehâvî'yi Şam'dan hac emiri olarak ve kendi adına biat alması için göndermesi ile ilişkilendirmektedir. Bu rivayete göre Kusem, Mekke'de hac için biraraya toplanmış olan halkı Muaviye'nin gönderdiği Yezid'e karşı mücadeleye davet etmiştir. Halkın bu davete iltifat etmediğini gören Kusem, hac emirliğinden çekilip yalnız başına ibadetini yapmıştır. Halk ise, Kusem'in yerine Şeybe b. Osman b. Talha el-Abderî'yi seçerek ibadetini tamamlamıştır. Belâzûrî'nin bu rivayeti kendisinden naklettiği Hişam b. el-Kelbî, bu yılki hac emirinin Abbas'ın oğullarından Ubeydullah, Ma'bed veya Temmam olduğunu iddia edenlerin hepsinin yanıldığını savunmaktadır²⁸.

Taberî ve İbnü'l-Esîr de 39/660 yılında²⁹ Muaviye tarafından Yezid'in Mekke'ye gönderildiğini teyit etmektedir. Fakat bu müellifler, Kusem b. Abbas'ın o yıl hac emiri olduğunu zayıf bir rivayet olarak kaydetmektedir. Hatta İbnü'l-Esîr, hac emirliği ile ilişkilendirmeksizin Mekke'de, Kusem b. Abbas ve Yezid b. Şecere er-Rehâvî arasında geçen olayı detaylı bir biçimde anlatmaktadır. Buna göre Muaviye, taraftarlarından Yezid b. Şecere'yi yanına çağırarak ona şöyle dedi: "*Halka hac emirliği yapman ve Mekke'de benim adıma biat alıp Ali'nin valisini oradan kovman için seni bu şehre göndermek istiyorum.*" Yezid onun bu teklifini

24. Muhammed b. Habîb, *Kitâbu'l-Muhabber*, Beyrut, trz. 17.

25. Ya'kûbî, II, 213.

26. Bkz. Halife b. Hayyat, *Târîh*, 149; Taberî, V, 132; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, III, 374; Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Beyrut, trz., IV, 397.

27. Belâzûrî, *Ensâbu'l-Eşraf*, III, 65.

28. Belâzûrî, *Ensâbu'l-Eşraf*, III, 65 vd.

29. Mes'ûdî, bu hadiseyi 37 yılında vuku bulmuş gibi nakletmektedir. Bkz. Mes'ûdî, IV, 397.

kabul etti ve üçbin süvariyle Mekke'ye doğru yola çıktı. Bu sırada Hz. Ali'nin Mekke Valisi Kusem b. Abbas, Muaviye'nin planladığı olayı haber alıp halka bir konuşma yaptı. O bu konuşmasında; Şamlıların şehre doğru yürüyüşe geçtiğini bildirerek, halkı onlara karşı savaşa çağırdı. Fakat Kusem'in çağrısı karşısında Şeybe b. Osman el-Abderî'nin haricindekiler sessiz kalmayı tercih etti. Bunun üzerine Kusem, şehrin dışında karargah kurmayı ve vaziyeti Hz. Ali'ye yazılı olarak bildirmeyi düşündü. Zira o, Hz. Ali'nin askeri yardım göndermesi durumunda Şamlılarla savaşmak niyetindeydi. Fakat Ebû Saîd el-Hudrî onu Mekke'yi terketme ve böyle bir yola başvurma kararından vaz geçirdi. Bu arada Şamlılar terviyeden iki gün önce (6 Zilhicce) şehre girdi; ancak hiç kimse ile mücadeleye girişmedi. Çünkü Muaviye'nin komutanı Yezid b. Şecere, onlara "bizimle savaşmadığınız ve tartışmaya girmedığınız sürece emniyet içindediniz" diyerek güvence verdi. Yezid bu sırada Ebû Saîd el-Hudrî'yi yanına çağırarak onun aracılığıyla, Kusem'den halka imamlık yapmaktan vazgeçmesini, halktan da kendilerine bir başka imam seçmesini istedi. Kusem'in onun bu isteğine uyması üzerine, Şeybe b. Osman halka imamlık ve hac emirliği yaptı. Kusem'in gelişmeleri bildirmesi üzerine Hz. Ali, Zilhicce ayının başında Mekke'ye aralarında Reyân b. Damre el-Hanefî ve Ebu't-Tufeyl'in de bulunduğu bir askeri birlik sevk etmişti. Fakat hac vazifesi tamamlanınca Yezid şehri terkettiği için, Hz. Ali'nin gönderdiği birlik Mekke'de onlarla karşılaşamadı³⁰.

Kusem b. Abbas'ın Yezid b. Şecere ile arasında böyle bir olayın geçmesi için ayrıca hac emiri olmasına gerek yoktur; çünkü o, zaten Hz. Ali tarafından tayin edilmiş olan Mekke valisidir. Yani onun Muaviye tarafından biat almak ve hac emirliği yapmak maksadıyla gönderilen Yezid'e bu denli sert tepki göstermesi için Mekke valisi olması yeterlidir. Sonuç itibariyle Belâzûrî'nin râvîsi Hişam b. el-Kelbî'nin hac emiri konusunda yanılmış olabileceği kanaatine varabiliriz. Ancak İbnü'l-Esîr'in geniş olarak anlattığı rivayette -bir eksiklik söz konusu değilse- hac emirliği elinden alınan kişinin tepkisinin, hatta kimliğinin bile belirtilmemesi, dahası hac emiri ve imamın aynı kişi olduğu gibi bir ihtimalin bulunması, Hişam b. el-Kelbî'nin iddiasını teyit eder mahiyettedir. Bu nedenle 39/660 yılında hac emirliği yapan kişinin Kusem olabileceği ihtimali kuvvet kazanmaktadır.

Ya'kûbî, Hz. Ali'nin katili Haricî Abdurrahman b. Mülcem'i yakalayan kişinin Kusem b. Abbas olduğunu nakletmektedir³¹. Fakat Mes'ûdî ve Nüveyrî katilin yakalanmasından bahsederken Kusem'in adından hiç söz etmemektedir. Onun rivayetine göre, Hemedanlı birisi İbn Mülcem'in

30. Taberî, V, 136; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, III, 377 vdd.

31. Ya'kûbî, II, 212.

ayağına vurup onu tökezletmiş, Mugîre b. Hakem b. Haris b. Nevfel³² ise suratına bir tokat atıp onu yere yıkmış ve Hz. Hasan'a götürmüştür³³. Kusem b. Abbas'ın, bu dönemde Mekke valisi olarak görev yapması nedeniyle, Kûfe'de vuku bulan bu olaya şahit olma ihtimali oldukça zayıftır.

3. *Maveraünnehr Seferine Katılması ve Ölümü*

Muaviye döneminde ise Kusem, 56/676 yılında Said b. Osman kumandasındaki bir ordu ile Maveraünnehr'e yapılan sefere katılmıştır³⁴. Emevi yönetimi ile arası iyi olmadığı için bu seferde ancak bir asker olarak yer alabilmiştir. Çünkü o, hilafet mücadelesinde Muaviye'nin karşısında Hz. Ali'nin tarafını tutmuş, hatta onun valisi olarak Mekke'de görev yapmıştı. Said b. Osman, Emevilerden olmakla birlikte, ordusu içinde yer alan Kusem'e son derece izzet ve ikramda bulunup onu yanından ayırmamıştır³⁵.

Son derece mütevazî ve hakkına rıza gösteren bir insan olan Kusem, Hz. Peygamber (s.a.s.)'e yakınlığı nedeniyle kendisini diğer insanlardan ayrıcalıklı görmemiştir. Nitekim bir rivayete göre; Said b. Osman ona "*elde edilen ganimetlerden size bin pay mı verilecek?*" diye sorunca, "*hayır beş pay*" şeklinde karşılık vermiştir. Arkasından da "*önce diğer insanların hisselerini verin, daha sonra benimkini düşünüyoruz*" demiştir³⁶. Böylece o, kanaatkârlığını ve olgunluğunu gayet net bir biçimde ortaya koymuştur.

Yukarıdaki bilgiyi Narşahî sayılar bakımından farklı nakletmektedir. Ona göre, Said Buhâra'ya varınca Kusem'e izzet ve ikramda bulundu, sonra da "*herkese birer pay, size ise bin pay vereceğim*" dedi. Bunun üzerine o, "*şeriatla olduğu gibi, herkese ne kadarsa, bana da o kadar*" şeklinde ikazda bulundu³⁷. Belâzûrî'ye göre ise, Said'in "*sana yüz veya bin pay vereyim*" teklifine Kusem, "*bir hisse bana, bir (veya iki) hisse de atma ver*" şeklinde karşılık vermiştir³⁸. Rivayetler farklı da olsa, onun nedenli peygamber ahlâkı ile ahlaklandığı ve çevresindeki insanlardan kendisini farklı değerlendirmedeği açıkça görülmektedir.

32. Mes'ûdî, sözkonusu ismi Mugîre b. Nevfel olarak kaydetmektedir. Bkz. Mes'ûdî, II, 424.

33. Mes'ûdî, II, 424; Nüveyrî, XX, 209 vd.

34. Zehebî, *Siyer-i A'lâmi'n-Nübelâ*, III, 441; Ya'kûbî, II, 237.

35. Ömer en-Neseî, 529.

36. Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, IV, 288.

37. Narşahî, *Târîhu Buhârâ*, thk. Emin Abdülmecid Bedevî, Nasrullah Mübeşşir et-Tirâzî, Mısır, trz, 64 vd.

38. Belâzûrî, *Fütûhu'l-Buldân*, trc. Mustafa Fayda, Ankara, 1987, 599; *Ensâbu'l-Eşrâf*, thk. Abdülaziz ed-Dürî, Mısır, 1978, III, 66.

Bu güzîde şahsın öldüğü yer ve zaman konusunda kaynaklar muhtelif bilgiler vermektedir. Bu bağlamda Muhammed b. İsmail el-Buhârî'nin *et-Târîhu's-Sağîr* adlı eserinin bir yerinde, Kusem b. Abbas'ın 37/657 yılında Büsr b. Ebî Ertât tarafından Yemen'de öldürüldüğü belirtilmektedir. Fakat aynı eserin bir başka yerinde, Muaviye döneminde (41-60/661-680) Semerkand'da öldüğü kaydedilmektedir³⁹. Aşağıda görüleceği gibi diğer kaynaklarda yer alan bilgilerden ve kendi içinde düştüğü çelişkiden Büsr tarafından öldürülmesi ile ilgili bilginin bir istinsah hatası olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu eserin tahkikini yapan Mahmud İbrahim Zâйд dipnotta Büsr b. Ebî Ertât tarafından Yemen'de öldürülen kimsenin Ubeydullah b. Abbas'ın oğlu Kusem olduğunu belirtmektedir⁴⁰. Nitekim Taberî de bu olayı 40/660 yılı hadiseleri içinde kaydetmekte ve Büsr'ün öldürdüğü çocuğun Ubeydullah'ın oğlu Kusem olduğunu nakletmektedir⁴¹.

Bir kısım kaynaklar Buhâra'nın fethini müteakip Kusem'in Said b. Osman'dan ayrılarak Merv'e döndüğünü ve orada öldüğünü belirtmekte; onun na'sımın Ebû Humra mahallesinde bulunan mezarlığa defnedildiğini söylemektedir. Diğer bir kısmı ise Said'le beraber sefere devam edip 57/677 yılında Semerkand'da veya buranın fethinden sonra Uşruşana'ya doğru ilerlerken Sîrkes denilen yerde şehid düştüğünü kaydetmektedir⁴². İşin zor tarafı bu rivayetlerin her iki grubu da önemli isimler tarafından rivayet edilmektedir. Bu nedenle onlar arasından birini tercih etmek oldukça zor görünmektedir. Rivayete göre, bunlardan Hamdûye b. el-Hattâb, Selmûye Ebû Salih, Yahyâ b. Maîn, Abdullah b. el-Mübârek, Abdülaziz b. Ebî Rezme, Ahmed b. Saîd b. Ma'dân onun Merv'de öldüğü ve burada defnedildiği kanaatindedir. Sâlih b. Muhammed el-Bağdâdî, Ebû Recâ, Muhammed b. İsmail el-Buhârî⁴³, Ahmed b. Seyyâr, Muhammed b. Eslem el-Kâdî, Muhammed b. Abdurrahman ed-Değûlî, Ebû İbrahim el-Bâb Kissî ve Mus'ab b. Abdullah ise onun Semerkand'da şehit edildiği ve burada toprağa verildiği görüşündedir. Hatta kardeşi Abdullah'ın "doğduğu yerle öldüğü yer birbirinden ne kadar uzak! Mekke'de doğdu,

39. Bkz. Buhârî, *et-Târîhu's-Sağîr*, thk. Mahmud İbrahim Zâйд, Kahire, 1976, I, 86, 142.

40. Bkz. Buhârî, *et-Târîhu's-Sağîr*, I, 86, not. 1.

41. Taberî, V, 140.

42. Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî, 27; Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, VII, 194; Muhammed b. Habib, 107; İbn Kuteybe, 122; İbnü'l-İmad, I, 61; İbn Hibbân, *Kitâbu Meşâhîri Ulemâi'l-Emsâr*, Wiesbaden, 1959, 9 vd., 61; Nevevî, I:2/59; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe*, III, 218 vd., *Tehzîbü't-Tehzîb*, VIII, 362; Narşahî, 65; Belâzûrî, *Fütûhu'l-Buldân*, 599; *Ensâbu'l-Esrâf*, III, 66; Ömer en-Nesefî, 529; İbn Sa'd, IV, 6; Halîfe b. Hayyât, *Kitâbu't-Tabakât*, 404; İbn Hazm el-Endelüsî, 18; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târîh*, III, 512; İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, Haydarabad, trz., III, 337; Zehebî, *Siyer-i A'lâmî'n-Nübelâ*, III, 442.

43. Buhârî, bu konuyla ilgili rivayeti يقال "deniliyor" ifadesiyle nakletmektedir. Bkz. Buhârî, *et-Târîhu's-Sağîr*, I, 142.

fakat Semerkand'da öldü." diyerek onun haline üzüldüğü rivayet edilmektedir. Yine tefsir müellifi Ebû Salih'in: "biz hiç bir ananın çocuklarının kabirlerini, Abbas'ın Ümmü'l-Fadl'dan olan çocuklarının kabirleri kadar birbirinden uzak görmedik. Fadl Şam'da, Abdullah Tâif'de, Ubeydullah Medîne'de, Kusem Semerkand'da, Ma'bed ise Afrika'da öldü." dediği belirtilmektedir⁴⁴.

Kusem'in mezarının Semerkand'da bulunduğu kanaatine sahip olanlardan biri de İbn Batûtâ'dır. O kendi döneminde (1304-1369) mezarın bulunduğu yerden, özelliklerinden ve çevresinde yapılan törenlerden bahsetmektedir. Buna göre, Kusem b. Abbas'ın kabri Semerkand'ın girişindedir. Bu zat, şehrin alınışı sırasında şehit olmuştur. Şehir halkı her pazar-tesi ve cuma gecesi onun kabrini ziyaret eder. Tatarlar da burayı ziyarete gelerek öküz, koyun ve para gibi adaklarda bulunur. Bu adakların hepsi gelen gidene ve orada bulunan zâviye ile kabrin bakıcılarının ihtiyaçlarına harcanır.

İbn Batûtâ'nın tasvirine göre, kabrin üstünde dört ayaklı bir kubbe bulunur. Her ayak iki mermer sütun üzerine oturtulmuş olup, bu sütunların kimi yeşil, kimi siyah, kimi beyaz, kimisi de kırmızıdır. Kubbenin içi altın yaldızlı mermerlerle süslenmiştir. Çatısı ise kurşunla kaplanmıştır. Kabrin üzerinde murassa ve köşeleri gümüşle kaplı abanos tahtalar bulunmakta; baş tarafında ise, gümüşten yapılmış üç kandil asılmaktadır. Türbenin içi yün ve pamuk sergilerle döşenmiştir. Civarda akan büyük bir su, türbenin yanındaki zaviyenin içinden geçer. Suyun her iki yanı ağaçlarla kaplıdır. Zâviyede dervişlerden başka misafirler de kalır. Tatarlar müslüman olmadan önce de bu kutsal yere asla dokunmamış, bilakis gördükleri bazı alâmetlerden dolayı ondan manevi bir destek beklemiştir⁴⁵.

Bâbü devrinde (933-937/1526-1530) de, Ahenîn kapısının dışarısında olan bu kabire hürmet devam etmiş ve "Mezârşah" (Şah'ın mezarı) adı verilmiştir⁴⁶. Barthold, buranın İslâm öncesi devirlerde yerli halk tarafından kutsal sayılan birisinin kabri iken, daha sonra Kusem'e nispet edilmiş olabileceği ihtimali üzerinde de durmaktadır⁴⁷. Yukarıdaki rivayetlerden onun mezarının Semerkand'da olduğuna işaret edenler doğru değilse, Barthold'un sözünün doğruluk ihtimali kuvvet kazanmaktadır. Ancak elimizdeki bilgiler bunu sonuçlandırmak için yeterli değildir. Fakat Merv'de bulunduğu ile ilgili rivayetler Semerkand'da olduğu ile ilgili olanlar kadar tefeerruatlı değildir. Bu durum Semerkand hakkındaki rivayetin değerini biraz daha artırmaktadır.

44. Muhammed b. Habib, 107; Ömer en-Neseî, 528; İbn Sa'd, IV, 6.

45. İbn Batûtâ, *İbn Batuta Seyahatnamesi*, Üçdal neşriyat, İstanbul, 1983, I, 268.

46. Bâbur, *Baburnâme*, haz. Reşid Rahmeti Arat, Ankara, 1985, 69.

47. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, haz. Hakkı Dursun Yıldız, Ankara, 1990, 96.

İbn Batûta tarafından belirtildiği gibi, 57/677'de ölen Hz. Muhammed (s.a.s.)'in amca oğlu Kusem (r.a.)'in 1350'lerde bile yöre halkından yakın ilgi görmesi dikkate şayandır. Barthold'a göre, onun mezarı Abbasî soyundan gelen akrabalarının hükümdarlığı devrinde, muhtemelen onların da desteğiyle İslâmî bir kült merkezi haline gelmiştir⁴⁸. Fakat böyle bir destek olsa bile, Kusem'e karşı gösterilen bu sevgi ve saygının Abbasîlerin dayatmasıyla gerçekleştiğini sanmıyoruz. Çünkü sevgi bir gönül işidir; dayatmalarla ayakta duramaz. Hz. Muhammed (s.a.s.)'in yakını olması ve kısa süren, üstelik savaş şartlarında gerçekleşen Semerkand-Buhârâ çevresindeki halkla birlikteliği, onların gönlünde taht kurması için yeterli olmuştur. Hatta bu durum asırlarca tazelik ve canlılığını korumuş ve günümüze kadar sürmüştür. Onun bu başarısının peygamber ahlakıyla ahlaklanmış olmasından kaynaklandığı inkar edilemez bir gerçektir. Bu hal maneviyatın maddiyata nasıl hükmettiğinin apaçık bir göstergesidir.

Kusem'e gösterilen ilgi ve sevgi, halkın dini bilgisinin seviyesine paralel olarak zamanla onun hakkında çeşitli efsanelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu bağlamda halk arasında *Şâh-zinde* (yaşayan şah) olarak bilinen Kusem'in öldürülmediğine ve kafirlerin elinden kaçıp, mucizevî bir şekilde önünde açılan bir kayaya girdiğine, arkasından da kayanın kapandığına inanılmıştır. Günümüzde olduğu gibi, daha V./XII. asırda bazı önemli kişiler Kusem'in türbesi yanına defnedilmiş; burada bir de onun adını taşıyan bir medrese yapılmıştır⁴⁹.

4. Kültürel ve Ahlâkî Şahsiyeti

Kusem b. Abbas'ın, son zamanlarında da olsa Hz. Muhammed (s.a.s.)'in devrinde yaşamış ve sahabenin ileri gelenleriyle sohbet etmiş, onlardan hadis dinlemiş bir şahsiyet olduğunda şüphe yoktur. Fakat hayatının büyük bölümünü ileri gelen sahabenin yatağı olan Mekke'de geçirdiği için adı pek fazla ilmi literatüre girmemiştir. Etrafında pekçok tanınmış şahsiyetin yer alması onun varlık göstermesine engel olmuştur.

Kusem'in hocaları arasında babasının, Talha'nın ve ağabeyi Fadl'ın adlarını sayabiliriz. Hânî b. Hânî, Abdülmelik b. Muhammed b. Amr b. Hazm ve Ebû İshak eş-Sebî ise onun öğrencilerindendir⁵⁰.

Kusem, Rasûlullah (s.a.s.)'den az da olsa bazı hadisler nakletmiştir. Bunlardan ikisi şöyledir: Nebî (s.a.s.) Ca'fer b. Ebî Tâlib'e şöyle dedi:

48. Barthold, 96.

49. Barthold, 96.

50. İbn Ebî Hâtim, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, Beyrut, 1952, VII, 145; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VIII, 362; Zehebî, *Siyer-i A'lâmi'n-Nübelâ*, III, 440.

– Allah beni peygamber olarak göndermeden (bi'set) önce sahip olduğun dört özellikten dolayı sana teşekkür ettiğini bana vahyetti. Bunlar nedir?

– Ya Rasûlallah! anam babam sana feda olsun. Allah sana benim hakkımda bunları bildirmeseydi, haberdar olamazdım. Ben herhangi bir fayda ya da zararlarını görmediğim için putlara tapmaktan hoşlanmazdım. Aklıma zarar vereceğinden içki içmeyi sevmezdim. Çünkü bana aklımlı güçlendirmek, ona zarar vermekten daha güzel gelmiştir. Bana yapılmasını istemediğim için zinadan nefret ederdim. Seviyesizce bir davranış biçimi olarak gördüğüm için yalan konuşmayı sevmezdim.

Kusem, Rasûlullah (s.a.s.)'dan yine şöyle bir hadis rivayet etmektedir: “Fazilet ve iyiliği Allah'ın kullarından merhametlilerde arayın ki, onların himayesi altında yaşayabilesiniz.”⁵¹ Kusem'in rivayet ettiği hadislerden hiçbirisi *Kütübü Sitte* içinde yer almamıştır.⁵²

Kusem b. Abbas'ın siyasi yönden fazla etkin olamayışının arkasında da bazı nedenler yatmaktadır. Bunlardan biri Kusem'in, Hz. Muhammed (s.a.s.) ve ilk üç halife döneminde çocukluk ve gençlik yıllarını yaşamış olmasıdır. O, Hz. Ali'nin hilafet yıllarında ancak valilik görevi alabilmiş, fakat bu dönemde de karışıklık ve isyanlar dolayısıyla kendini ispatlayabilme fırsatı bulamamıştır. Çünkü Mekke gibi siyasi mücadelenin dışında tutulan bir yerde valilik yapmıştır. Nitekim Hz. Âişe, Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. Avvam gibi siyasi mücadeleye katılmak isteyenler Harem hudutları içinde yer alan Mekke'nin dışına çıkmıştır. Muaviye'nin hilafet yıllarında ise, kendisi Hz. Ali'nin taraftarlarından olduğu için görev alamamıştır. Bu dönemde Said b. Osman'ın ordusunda sadece bir nefer olarak bulunabilmiştir. Fakat buna rağmen yüksek ahlâkı ve Hz. Muhammed (s.a.s.)'e yakınlığı nedeniyle Orta Asya halkı tarafından kendisine büyük değer ve itibar gösterilmiştir. Nebî (s.a.s.)'e çok benzeyenler arasında kaydedilen Kusem'in, son derece verâ sahibi ve fazîletli bir insan olduğu hususunda kaynaklar ittifak etmiştir.⁵³ Rivayete göre, o güzel koku sürünmeyi çok sever, hatta insanlar evinden mescide giderken yayılan kokudan onun geçtiğini anlardı.⁵⁴ Kusem'in şahsiyet ve karakterini Ömer en-Neseffî'nin ondan naklettiği şu sözler de ortaya koymaktadır:

51. Ömer en-Neseffî, 530.

52. Zehebî, *Siyer-i A'lâmi'n-Nübelâ*, III, 441.

53. Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, thk. Marsden Johns, Beyrut, 1989, II, 704; Belâzûrî, *Ensâbu'l-Eşraf*, I, 539; Muhammed b. Habib, 46; Ya'kûbî, II, 117; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, IV, 288, Nevevî, I:2/59; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Kahire, 1933, VIII, 85.

54. İbn Sa'd, IV, 17; Belâzûrî, *Ensâbu'l-Eşraf*, III, 65; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, II, 438.

“Mükafatını veremeyeceğim hiçbir kimse düşünemiyorum. Ancak evinden çıkıp pekçok engeli aşarak bana ulaşan ve bana ihtiyacını arzeden ya da meclisime katılan kimsenin mükafatını vermeye gücüm yetmez.”

Kusem'in yine arkadaşlık anlayışını yansıtan aşağıdaki iki beyitlik şiiri söylediği nakledilmektedir.

من الدهر لم يبرح لها الدهر واجما	أخوك الذي إن أجهضتك ملمة
عليك أمور ظل يلجأك لاثما	وليس أخوك بالذي إن تشعبت

“Senin dostun başına bir sıkıntı gelince ona üzülen kimsedir. Yoksa senin dostun işlerin ters gittiğinde seni sürekli kınayan kişi değildir.”

Kusem'in cömertliğini ortaya koyabilmek için Ömer en-Neseff şöyle bir olay nakletmektedir: Hişam b. İsam el-Kilâbî anlatıyor: “Sık sık Kusem b. Abbas b. Abdülmuttalib'in yanına gider ona bazı şiirler okurdum. Yine bir gün onun yanına gittiğimde, üzerinde yüz dinar değerinde olduğunu tahmin ettiğim işlemeli bir kaftan gördüm. Hemen antreye çekilip dört beyitlik bir şiir yazdım ve yanına girip kekleyerek konuşmaya başladım. Bunun üzerine aramızda şöyle bir konuşma geçti:

– Neden kekeliyorsun?

– Dün gece bir rüya gördüm; kafam onunla meşgul.

Kusem, gördüğüm rüyayı merak etmeye başlayınca ona aşağıdaki şiirimi okumaya başladım:

كساني من العرش دراعة	رأيت أبا جعفر في المنام
فقال سيؤتي بها الساعة	ففسرت ذاك علي صاحبي
و من كفه الدهر نفاة	من الهاشمي حليف الندي
فقال لك السمع و الطاعة	ومن قال للجود لا تعصيني

Rüyamda Ebû Ca'fer'in, yüksek makamdan bana bir kaftan giydirdiğini gördüm. Hemen arkadaşımdan bu rüyayı tabir etmesini istedim. O da devrin kendisinden faydalandığı çok cömert bir Hâşimî tarafından pek ya-

kında bana bir kaftanın verileceğini söyledi. Arkadaşım, bu Hâşimî'nin cömertliğe 'bana karşı gelme' dediğinde, ondan 'baş üstüne' cevabını alan kimse olduğunu belirtti."

Hişam b. İsam sözüne devam ederek şöyle demektedir: "Kusem, şiiri okurken kaftanının yenine işaret ettiğimi görünce, onu bana verdi. Bir de ne göreyim alttan elli dinar değerinde bir de entari çaktı. Ona:

– Allah bana, senin yoksulluğunu göstermesin; rüyada entari de vardı, fakat ben unuttum.

Kusem bunun üzerine yerlere yatacak şekilde kahkaha attı. Hizmetçisine iki tane adi aba getirtip onları giydi ve kaftanla birlikte entariyi de bana verdi. Tekrar ona:

– Allah bana, senin yoksulluğunu göstermesin; rüyayı tabirin, verdiğin mükafatlardan daha hoştur.

– Ne demek bu?

– Her ne zaman bir rüya görsem, kalkıp sana tabir ettireceğim.

– Sübhanallah geceleyin rüya görüyorsun, sabahleyin kalkıp beni soyuyorsun; böyle yaparsan, ne Şam ne de Irak'ın dokumacıları sana elbise yetiştirebilir. Fakat sen illâki bu rüyayı göreceksen, onu bir yazın bir de kışın gör. Kaldı ki, sen görmezsen bile, biz senin için senede iki defa bu rüyayı görebiliriz."⁵⁵

Kusem yine bir başka sözünde şöyle demektedir: "Cömert, kendisinden birşey istendiği zaman büyüklük yaparak onu veren ve şahsiyetini ortaya koyan kimseden daha üstün olduğunu bilen kimsedir."⁵⁶

Hz. Muhammed (s.a.s.)'in amcasının oğlu Kusem b. Abbas hakkında olduğu tartışmalı olan bir şiir daha bulunmaktadır. Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî ve Belâzûrî bu şiirde sözü edilen kişinin Kusem b. Abbas b. Ubeydullah b. Abbas b. Abdülmuttalib; yani üzerinde durduğumuz Kusem'in kardeşi Ubeydullah'ın torunu olduğunu savunmaktadır. Belâzûrî, onun Halife el-Mansur döneminde (136-158/754-775) Yemâme Valisi olduğunu belirtmektedir. Fakat el-Kurtubî el-Mâlikî, el-Müberred tarafından da kaydedilen bu şiirin Kusem b. Abbas b. Abdülmuttalib; yani Hz. Muhammed (s.a.s.)'in amcasının oğlu olduğunu kaydetmektedir. Bazı kelimelerin muradifleri kullanılmış olmakla birlikte, her üç kaynaktan da yer alan şiir aynı muhtevaya sahiptir. Kusem b. Abbas'ın cömertliği konu edilen bir şiir şöyledir:

55. Ömer en-Neseî, 531 vd.

56. Belâzûrî, *Ensâbu'l-Eşraf*, III, 66.

يا ناق إن قربتني من قثم	نجوت من حل ومن رحلة
عاش لنا اليسر ومات العدم	إنك إن بلغتني غدا
نور وفي العرنين منه شمم	في باعه طول وفي وجهه
فعاها واعتاض منها «نعم»	لم يدر ما «لا» و«بلي» قد دري

“Ey deve! beni Kussem’e yaklaştırırsan, durup kalkmaktan (dönüp dolaşmaktan) kurtulursun. Yarın beni ona ulaştırırsan, bolluk içinde yaşar; kıtlıktan kurtuluruz. Çünkü o nur yüzlü yiğit burunlu eli bol bir kişidir. O ‘لا’ yı (hayır)’ı bilmez, sadece ‘بلي’ yı (kesinlikle evet)’i bilir, fakat onu da kullanmaz; yerine ‘نعم’ (evet) der.”⁵⁷

Yine Kussem b. Abbas’a ait olduğu konusunda ihtilafa düşülen ve onun cömertliğini konu alan bir başka şiir ise şudur:

والبيت يعرفه والحل والحرم	هذ الذي تعرف البطحاء وطأته
يدعوك يا قثم الخيرات يا قثم	كم صارخ بك مكروب وصارخة

“Mekke yöresi onun, üzerinde dolaştığını bilir. Beytullah, harem bölgesi ve çevresi de onu tanır.

Nice sıkıntıya düşmüş erkek ve kadın sana ‘Hayır babası ey Kussem’ diye çağırır.”

El-Kurtubî bu şiirin ilk beytinin Kussem b. Abbas hakkında söylendiği hususunda ihtilaf bulunduğunu belirtmektedir. Ona göre, bu beyit ikincisi ile aruz ve kafiye yönünden uyduğu için Kussem b. Abbas hakkında zannedilmiştir⁵⁸.

Her iki şiir de Kussem’in cömertliğini vurgulamak için söylenmiş olup, yukarıdaki bilgilere ters düşmemektedir. Söz konusu şiirler Kussem’e ait değilse bile, bütün bu rivayetler onun cömert bir kişiliğe sahip bulunduğunu anlamamız için yeterlidir.

57. Bkz. Mus’ab b. Abdullah ez-Zübeyrî, 33; Belâzûrî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, III, 60 vd.; el-Kurtubî el-Mâlikî, III, 264 vd.; el-Müberred, *el-Kâmil*, thk. ve tlk. Muhammed Ahmed ed-Dâîf, Beyrut, 1993, 773.

58. el-Kurtubî el-Mâlikî, III, 265 vd.

Sonuç itibariyle yaklaşık olarak 53 yaşında vefat eden Kusem b. Abbas, büyük siyasi karışıklıkların cereyan ettiği bir dönemde yaşamıştır. Hz. Peygamber (s.a.s.)'in amcasının oğlu olmasına ve valilik gibi birtakım önemli görevlerde bulunmasına rağmen, siyasi sahada kendini yeterince ispatlabilecek bir zemin bulamamıştır. Yine Kusem'in Hz. Peygamber (s.a.s.)'in sağlığında daha çok küçük bir çocuk olması ondan hadis rivayetinde bulunmasını zorlaştırmıştır. Ayrıca onun valilik yapması ve cihad merakı Hz. Peygamber (s.a.s.) ile uzun süre birlikte bulunan diğer sahabilerden hadis dinleyip nakletmesini engellemiştir. Öyle ki, Muaviye ile arasının açık olması, Kusem'in cihad merakının önüne geçememiş ve onun ordusunda sıradan bir nefer olarak Maveraünnehr seferine katılabilmıştır. Fakat onun sahip olduğu güzel ahlâk ve Hz. Peygamber (s.a.s.)'e yakınlığı şöhretinin günümüze kadar ulaşmasına yetmiştir. Onun türbesi Orta Asya Türklerinin bir ziyaret merkezi olmuştur. Onların gözünde Kusem b. Abbas efsanevi bir şahsiyete dönüşmüştür.